

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

THE METHODOLOGY AND EXPERT-FORENSIC MANAGEMENT ORGANIZATION FOR FIGHT AGAINST CRIME

УДК 343.98:343.148

doi: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-7

В. М. Панькевич, кандидат юридичних наук

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного Університету

V. M. Pankevych, PhD in Law Trade and Economics

Vinnitsia Institute of Trade and Economics Kyiv National University

О. В. Славська

Вінницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

O. V. Splavska

Vinnitsia Scientific Research Forensic Centre, MIA of Ukraine

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА LEGAL REGULATION OF THE PROFESSIONAL ETHICS OF A FORENSIC EXPERT

З'ясовано правову природу професійної етики судового експерта, яка окреслюється поняттям професійного обов'язку, що має ґрунтуватися на моральних нормах поведінки під час виконання службових обов'язків та професійній честі, відбиваючи моральні норми, спрямовані на реалізацію загальних засад судово-експертної діяльності. Окреслено нормативно-правову регламентацію професійної етики судового експерта. Доведено необхідність ухвалення нормативного акта, що регулює питання дотримання професійної етики в судовій експертизі та механізм застосування юридичної відповідальності за її порушення. Внесено пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України у сфері судової експертизи, що передбачають започаткування

Етичного кодексу судового експерта, а також створення Палати (Асоціації) судових експертів, компетенцію якої становитимуть питання ефективного та оперативного реагування на порушення норм професійної етики суб'єктів проведення експертизи.

Ключові слова: етика; етичний кодекс; судовий експерт; юридична відповідальність.

Раскрыта правовая природа профессиональной этики судебного эксперта, которая определяется понятием профессионального долга, основывающемся на моральных нормах поведения во время выполнения служебных обязанностей, и профессиональной чести, что отражает нравственные нормы, нацеленные на реализацию общих принципов судебно-экспертной деятельности. Определена нормативно-правовая регламентация профессиональной этики судебного эксперта. Доказана необходимость принятия нормативного акта, регулирующего вопросы соблюдения профессиональной этики в судебной экспертизе и механизм применения юридической ответственности за его нарушение. Внесены предложения по совершенствованию действующего законодательства Украины в сфере судебной экспертизы, которые предусматривают внедрение Этического кодекса судебного эксперта, а также создание Палаты (Ассоциации) судебных экспертов, компетенцию которой составят вопросы эффективного и оперативного реагирования на нарушения норм профессиональной этики субъектов проведения экспертизы.

Ключевые слова: этика; этический кодекс; судебный эксперт; юридическая ответственность.

The author clarifies the legal nature of the professional ethics of the forensic expert. It is defined by the professional duty, which must be based on moral norms of behavior during performance of official duties and professional honor, which reflects the moral norms aimed at realization of the general principles of forensic expert activity. The statutory and regulatory regulation of the professional ethics of the forensic expert is outlined in the article. The necessity of adopting a statutory act regulating professional ethics in the forensic examination and the mechanism for enforcing legal liability for its violations is proved. The author gives proposals on improving valid legislation of Ukraine in the field of forensic examination, which foresee the creation of the Ethics Code of forensic expert, as well as the creation of the Chamber (Association) of forensic experts. The competence of these experts will be a matter of effective and prompt response to the violation of the rules of professional ethics by the other colleagues.

Key words: ethics; the Ethics Code; forensic expert; legal liability.

Вітчизняні конституційні положення, якими людина визнається найвищою соціальною цінністю, у межах реформування концептуальних засад процесуального права наповнюються новим, більш прогресивним і сучасним змістом. Ключових змін у напрямі реалізації державою свого головного обов'язку – утвердження та забезпечення прав і свобод людини зазнають основні інститути цивільного, господарського, адміністративного та кримінального процесів.

Так, останні зміни, що відбулися в кримінальному процесуальному законодавстві, мають очевидну спрямованість на максимальну реалізацію принципу диспозитивності у правовому статусі учасників кримінальних процесуальних відносин, мінімізацію волюнтаризму і суб'єктивізму органів досудового розслідування, стимулювання якісного та ефективного збирання, дослідження, оцінювання, перевірки та використання доказів з метою запобігання злочинам, встановлення об'єктивної істини, забезпечення правильного застосування закону.

Одну із ключових ролей щодо повноти, об'єктивності, достовірності та неупередженості формування доказів у межах будь-якого процесу, безумовно, відіграє

судова експертиза. Наразі майже неможливо уявити господарський чи кримінальний процес без залучення фахівця, що володіє спеціальними знаннями та навичками, до встановлення відповідних фактичних даних, що входять до предмета доказування чи спору. У кожному з таких процесів обов'язково фігурує як один із доказів висновок експерта.

Важлива роль судово-експертної діяльності в розслідуванні правопорушень зумовлює висування якісно нових вимог (у тому числі морально-етичного характеру) до суб'єктів такої діяльності. Водночас відсутність правової оболонки для існування і кодифікації ключових етичних норм судового експерта практично унеможлиблює реакцію держави на їх порушення шляхом застосування юридичної відповідальності до винних осіб, що й породжує елементи недовіри учасників процесу і створює ілюзію упередженості та необ'єктивності такого роду доказів.

Проблемні питання судової експертології і практики судово-експертної діяльності вивчали такі відомі вчені, як Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Л. М. Головченко, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, Н. І. Клименко, М. В. Костицький, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, М. О. Селіванов, В. Ю. Шепітько та ін. Ґрунтовно, на монографічному рівні В. М. Шерстюк дослідила організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності [1]. Проте ключові висновки цієї праці попри виключну їх актуальність сьогодні не реалізовано.

Разом із тим судово-експертна діяльність стрімко розвивається, розширюються сфери дослідження, створюються методики. Далеко позаду державна монополія на цей вид діяльності. Вимогами сьогодення є не лише належна фахова підготовка та професійні навички судового експерта, а й його морально-етичні якості. Тому прийняття Етичного кодексу судового експерта є винятково актуальною проблемою з позиції реформування процесуальної частини правового поля України.

Актуальність питання професійної етики судових експертів визнають як науковці, так і практики. Так, на думку Л. М. Деречі, створення повноцінної правової держави без спирання на загальнолюдські моральні норми неможливе, оскільки мораль регулює набагато ширшу сферу суспільних відносин, ніж право [2, с. 12].

Доцільність розробки Кодексу етики судового експерта обговорювалася в листопаді 2016 р. на секції з теоретичних, загальнометодичних, процесуальних та організаційних питань судової експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України. За одноголосним рішенням членів секції дія Кодексу має поширюватись як на судових експертів, що працюють у державних спеціалізованих експертних установах, так і на експертів, які не є працівниками цих установ [3].

Г. В. Прохоров-Лукін, визнаючи виняткову важливість нормативно-правового врегулювання питання експертної етики, справедливо вважає уведення цієї новели до ст. 11 «Дотримання професійної етики судового експерта» проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність» дещо запізнiliм [4, с. 48].

За загальноновживаним значенням «етика» (грец. *ēthos* – звичай, правило [5, с. 434]) – наука про мораль [6, с. 267]. Деякі науковці, окреслюючи це поняття в ширшому змісті, розуміють етику як філософську дисципліну, що вивчає не лише мораль, а й суспільні норми поведінки, звичаї. Терміном також часто послуговуються, визначаючи сукупність моральних правил певної суспільної чи професійної групи [7]. Отже, попри те, що першоджерелом поняття «етика» є філософія, ця ка-

тегорія набула цілком правових рис у такому аспекті її застосування, як службова або професійна етика, що охоплює сукупність загальноетичних і моральних норм, принципів і правил поведінки працівника у сфері професійної, виробничої чи службової діяльності.

Професійна етика сучасного судового експерта поширюється насамперед на такі професійні міжособистісні відносини, як замовник – експерт; експерт – експерт; підлеглий – керівник; керівник – керівник. Проте незалежно від виду професійних відносин загальними вимогами професійної етики мають бути:

дисциплінованість;

сумлінне виконання своїх професійних (службових) обов'язків;

шанобливе ставлення до громадян, керівників і колег, дотримання високої культури спілкування;

коректність міжособистісних відносин, недопущення дій і вчинків, які можуть негативно вплинути на репутацію професії судового експерта.

Крім того, судовий експерт має дотримуватися таких принципів, що є складовою професійної етики:

законність (неухильне дотримання вимог законодавства під час виконання своїх професійних обов'язків; невиконання рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать законодавству або становлять загрозу правам, свободам чи інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державним або суспільним інтересам, що охороняються законом);

об'єктивність (незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої політичні погляди, ідеологічні, релігійні або інші погляди чи переконання);

толерантність і політична неупередженість (толерантне і з повагою ставлення до політичних поглядів, ідеологічних і релігійних переконань інших осіб, виконання своїх службових повноважень політично неупереджено, уникнення демонстрації власних політичних переконань чи поглядів у будь-якому вигляді, невикористання службових повноважень в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків);

компетентність і ефективність (виконання службових повноважень сумлінно, компетентно, вчасно, результативно і відповідально, недопущення зловживань);

конфіденційність (нерозголошення і невикористання конфіденційної інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень, крім випадків, встановлених законом);

формування довіри до судово-експертної діяльності (забезпечення позитивної репутації судового експерта, сприяння зміцненню довіри громадян, утвердження чесності, неупередженості та ефективності своєї професії);

недопущення конфлікту інтересів (вжиття вичерпних заходів щодо недопущення конфлікту інтересів (незалежно від приватних інтересів), недопущення вчинення дій чи бездіяльності, що можуть спричинити виникнення конфлікту інтересів або створити враження його наявності);

запобігання одержанню неправомірної вигоди (невідкладне вжиття заходів, передбачених чинним законодавством, незважаючи на приватні інтереси, у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або дарунка (пожертви).

Підтвердженням необхідності дотримання судовими експертами зазначених принципів професійної етики слугують матеріали кримінального провадження

№ 42015180000000xxx, відкритого за ознаками ч. 2 ст. 358 і ч. 2 ст. 384 Кримінального кодексу України (далі – КК України) за фактом складання судово-медичним експертом завідомо підробленого офіційного документа – висновку експерта, а також надання завідомо неправдивого висновку експерта під час досудового слідства, поєднаного з обвинуваченням у тяжкому злочині. Зокрема, як свідчать матеріали кримінального провадження, обвинуваченого, який працював на посаді лікаря – судово-медичного експерта Іваничівського міжрайонного відділення Волинського обласного бюро судово-медичної експертизи, попередили про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок за результатами проведення дорученої йому експертизи в межах провадження досудового слідства у кримінальній справі за фактом дорожньо-транспортної пригоди, що сталася 22 липня 2011 р. за участю водія гр. А., внаслідок якої отримав смертельні тілесні ушкодження пішохід гр. Б. Експерт, діючи умисно, у приміщенні кабінету Іваничівської міжрайсуд-медекспертизи склав завідомо неправдивий висновок експерта (від 22.07.2011 № --/II), змінивши в ньому опис тілесних ушкоджень трупа гр. Б. У результаті описи тілесних ушкоджень трупа гр. Б. у протокольній (описовій) частині висновку експерта № --/II від 22.07.2011, у «Судово-медичному діагнозі» цього висновку та у його підсумках різнилися. Таким чином, за версією слідства, «в розділі «Підсумки» Висновку експерта № --/II від 22.07.2011 обвинуваченим без будь-якого обґрунтування було внесено відомості, які явно не відповідають опису та оцінці тілесних ушкоджень потерпілого Б., викладених у протокольній (описовій) частині вказаного висновку, а також в акті дослідження трупа» [8].

З огляду на наявність зазначених розбіжностей та реагуючи на скарги, управління охорони здоров'я Волинської обласної державної адміністрації здійснено службову перевірку та складено акт від 28 серпня 2014 р., у якому зазначено, що «у вступній частині висновку експерта № --/II від 22.07.2011, складеного судово-медичним експертом, у розділі «Про обставини» не зазначено дані з матеріалів кримінальної справи, які експерт використовував під час проведення експертизи, чим порушив пункт 1.27 «Правил проведення судово-медичної експертизи трупів у бюро судово-медичної експертизи» [Там само].

Крім того, за результатами повторної судово-медичної експертизи (за матеріалами справи), призначеної слідчим, яку було доручено Державній установі «Головне бюро судово-медичних експертиз МОЗ України», встановлено таке:

результати вивчення висновку експерта № --/II свідчать про наявність розбіжностей в опису тілесних ушкоджень трупа гр. Б. Проте з'ясування причин цих розбіжностей не належить до компетенції судово-медичної експертизи;

опис тілесних ушкоджень гр. Б. (як зовнішніх, так і внутрішніх), наведених у висновку експерта № --/II, не відповідає вимогам п. 2.1.12 та п. 2.2.18 Правил проведення судово-медичної експертизи, затверджених наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6 і не дає підстав для категоричного висновку про механізм їх утворення. Таким чином, «використання цього опису при проведенні комплексних, комісійних, додаткових експертиз за матеріалами кримінальної справи шляхом проведення судово-медичної експертизи ексгумованого трупа є необґрунтованим. Для уточнення тілесних ушкоджень трупа гр. Б. необхідно провести судово-медичну експертизу ексгумованого трупа, яка в межах даного кримінального провадження не проводилась»;

зважаючи на те, що розтин трупа гр. Б. проведено обвинуваченим 12 квітня 2011 р., а висновок експерта № --/II датований 22 липня 2011 р., є підстави вважати, що експертом фактично проведено судово-медичну експертизу за матеріалами кримінальної справи;

висновок експерта № --/II, складений обвинуваченим, не відповідає вимогам розд. 3 Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, затвердженої наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6.

Суд, проаналізувавши докази, на підставі яких стороною обвинувачення обґрунтовувалось обвинувачення, висунуте судовому експерту, під кутом зору їх належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку для прийняття рішення, дійшов висновку про те, що докази є недостатніми для прийняття відповідного судового рішення обвинувального вироку щодо судового експерта. Суд зазначив, що згідно зі ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), ст. 62 Конституції України всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться лише на її користь. Таким чином, докази сторони обвинувачення не є беззаперечними, не доводять винності обвинуваченого поза розумним сумнівом, а тому всі сумніви тлумачаться судом на користь обвинуваченого. Суд прийняв рішення про виправдання обвинуваченого за ч. 2 ст. 358, ч. 2 ст. 384 КК України, на підставі п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК України, оскільки не доведено, що в діяннях обвинуваченого є склад кримінального правопорушення. При цьому суд виходив з того, що докази сторони обвинувачення є суперечливими, такими, що не підтверджуються належними, допустимими й достовірними доказами та документами, а тому згідно з Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод не можуть бути прийняті судом до уваги.

Отже, нехтування судовим експертом основних принципів і правил професійної етики призвело до реєстрації кримінального провадження за фактом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 384 КК України, повідомлення судовому експерту підозри у вчиненні злочину, складання та надсилання до суду обвинувального акта. Негативним наслідком такої діяльності судового експерта стало суттєве ускладнення проведення повного й об'єктивного досудового розслідування та судового розгляду іншого кримінального провадження. Судовий експерт уник кримінальної відповідальності та покарання лише через недостатність доказів і недоведеність вини, а не відсутність у його діях факту чи складу кримінального правопорушення.

У розглянутому випадку достовірно встановлено порушення судовим експертом низки відомчих нормативних актів, за наслідками якого його могли притягнути до дисциплінарної відповідальності (звичайно, за умови, якщо не закінчилися строки давності правопорушення). Але таке практично унеможлиблюється, коли йдеться про притягнення до дисциплінарної відповідальності судового експерта, що є самозайнятою особою, або про такого, що зареєстрований як фізична особа-підприємець чи який є керівником суб'єкта господарювання приватної форми власності, що надає судово-експертні послуги.

Вочевидь назріла потреба у запровадженні Палати чи Асоціації судових експертів і прийнятті Етичного кодексу судового експерта. Повноваження Палати (Асоціації) судових експертів мають передбачати можливість оцінювати дії чи бездіяльність судового експерта на їх відповідність вимогам зазначеного Кодексу та право призупиняти чи припиняти професійну діяльність такого експерта. А отже

серед проблемних питань чинної системи судово-експертного забезпечення, що потребують нагального вирішення, – нормативне врегулювання вимог професійної етики судового експерта, визначення морально-етичних принципів його професійної діяльності, законодавче закріплення механізму їх запровадження. Дотримання цих принципів набуває великого соціального значення, а в аспекті судової реформи має стати сучасним трендом розвитку морально-етичної складової вітчизняної судової експертизи.

Завданням Етичного кодексу судового експерта, на нашу думку, має стати насамперед стимулювання високих стандартів професійної діяльності та посилення довіри до судової експертизи учасників процесу. У зазначеному нормативно-правовому акті в обов'язковому порядку має визначитися його мета, стандарти професійної поведінки, реальні санкції, механізм їх застосування, система процедурних гарантій тощо. Таким чином, Етичний кодекс судового експерта, визначаючи стандарти і норми поведінки судових експертів, гарантії їх дотримання і відповідальність за їх порушення, призначений для інформування фізичних та юридичних осіб про високі стандарти професійної поведінки, на які вони мають право очікувати від судового експерта.

Висновки. Професійна етика судового експерта, яка охоплюється поняттям професійного обов'язку, має ґрунтуватися на моральних нормах поведінки під час виконання службових обов'язків і професійній честі, що відображає моральні норми, спрямовані на реалізацію загальних засад судово-експертної діяльності. Зазначені вимоги до професійної діяльності суб'єктів експертних послуг незалежно від їх підпорядкованості та форми власності потребують нормативного закріплення на рівні закону чи постанови Кабінету Міністрів України через уведення до правового поля Етичного кодексу судового експерта, проекти якого напрацьовані науковцями й практиками. Крім того, варто розглянути доцільність створення Палати (Асоціації) судових експертів, компетенцію якої становитимуть питання ефективного та оперативного реагування на порушення норм професійної етики суб'єктами проведення судової експертизи.

References

1. Sherstiuk V. M. Orhanizatsiino-pravovi ta moralno-psykholohichni zasady sudovo-ekspertnoi diialnosti: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / V. M. Sherstiuk. Kharkiv, 2007. 20 s.
2. Derecha L. M. Profesiina etyka sudovoho eksperta / L. M. Derecha. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysv. 90-richchiu stvor. Kharkiv. n.-d. in-tu sud. ekspertyz im. Zasl. prof. M. S. Bokariusu* (Kharkiv, 7–8 lystop. 2013 r.). Kharkiv: Pravo, 2013. 192 s.
3. Kisil N. V. Sudovi eksperty vyslovylys za dotsilnist pryiniattia kodeksu etyky sudovoho eksperta / N. V. Kisil. URL: <https://ics.gov.ua/expert/useful/ournews/359861> (data zvernennia: 12.03.2018).
4. Prokhorov-Lukin H. Komentar shchodo proektu Zakonu Ukrainy «Pro sudovo-ekspertnu diialnist» / H. Prokhorov-Lukin, H. Avdieieva. *Yuryd. nauka*. 2014. № 3. S. 37–62.
5. Slovnyk inshomovnykh sliv / uklad. L. O. Pustovit ta in. Kyiv: Dovira, 2000. 1018 s.
6. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / [uklad. i holov. red. V. T. Busel]. Kyiv; Irpin: Perun, 2002. 1440 s.
7. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. / redkol.: O. S. Melnychuk (holov. red.) [ta in.]. Kyiv: Nauk. dumka, 1982. T. 2: D – Koptsi / uklad.: R. V. Boldyriev [ta in.]. 1985. 569, [1] s.

8. Vyroky Luts'koho miskyraionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 09.12.2016 r. po spravi № 165/108/16-k. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63291165> (data zvernennia: 12.03.2018).

Список використаних джерел

1. *Шерстюк В. М.* Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. М. Шерстюк. Харків, 2007. 20 с.

2. *Дереча Л. М.* Професійна етика судового експерта / Л. М. Дереча. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю створ. Харків. н.-д. ін-ту суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листопа. 2013 р.). Харків: Право, 2013. 192 с.

3. *Кісіль Н. В.* Судові експерти висловились за доцільність прийняття кодексу етики судового експерта / Н. В. Кісіль. URL: <https://ics.gov.ua/expert/useful/ournews/359861> (дата звернення: 12.03.2018).

4. *Прохоров-Лукін Г.* Коментар щодо проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність» / Г. Прохоров-Лукін, Г. Авдєєва. Юрид. наука. 2014. № 3. С. 37–62.

5. *Словник іншомовних слів* / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.

6. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: Перун, 2002. 1440 с.

7. *Етимологічний словник української мови: у 7 т.* / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1982. Т. 2: Д – Копці / уклад.: Р. В. Болдирев [та ін.]. 1985. 569, [1] с.

8. *Вирок* Луцького міськрайонного суду Волинської області від 09.12.2016 р. по справі № 165/108/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63291165> (дата звернення: 12.03.2018).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018